

den. Vanaf het begin van de Opstand wordt de verhouding met de wereldlijke en kerkelijke overheden problematischer. De rederijkers krijgen nog steeds geld om het plaatselijke imago te versterken; hun optredens genereren nog altijd fondsen voor de lokale sociale zorg. Tegelijkertijd wordt echter de controle opgevoerd en gaan gereformeerde dominees en synodes steeds luider klagen over 'goddeloze' toneelvoorstellingen en vermeend profaan gedrag van de kameristen. In de tweede helft van de zeventiende eeuw droogt de subsidiestroom op en zinkt het retorische cultuurgoed naar de bodem van het publieke bewustzijn, hoewel tal van dorpskamers op het Hollandse platteland hun bestaan nog decennia weten te rekken.

Deel twee, het *Retoricaal memoriaal*, bevat de transcriptie van alle gevonden archiefbescheiden over de 95 (!) bekende kamers uit Holland, van Alkmaar tot en met Zwartewaal. Dit bronnenboek, het resultaat van twintig jaar archiefonderzoek, is ook als cd-rom beschikbaar, wat prachtige zoekperspectieven opent. Na een opgave van algemene bronnen vinden we per plaats de naam of namen en de zinspreuk(en) van de kamer(s), een korte inleiding, een opgave van de geraadpleegde archieven, een bibliografie, de niet gedateerde bronnen en tenslotte de gedateerde bronnen in chronologische volgorde. Vooral uit laatstgenoemd materiaal zijn opgang, bloei en ondergang van de individuele kamers goed af te lezen. In Naaldwijk bijvoorbeeld krijgen de rederijkers in 1702, naar aanleiding van een rekest aan de prins van predikant en kerkenraad, een verbod opgelegd op zondagen rond te marcheren 'in sotsgewaad', met roerende trom en zwaaiende vaandels. Daarna worden de duimschreeven kennelijk verder aangedraaid. De laatste vermelding is van 1723, als het de kameristen wordt verboden te spelen, zich te vermommen, te trommelen, met vaandels te zwaaien, 'ofte andere [...] bedagte, of onbedagte insolentie' te doen, zowel in de beslotenheid van hun kamer als daarbuiten (685-686). Toen was het natuurlijk spoedig gedaan met een plaatselijke traditie van twee eeuwen.

Het overzicht van ruim drie eeuwen Hollandse rederijkerij in *Met minnen versaemt* blijft dicht bij de feiten en heeft niet de pretentie een synthese te geven of definitieve lijnen te trekken. Het concentreert zich op de verhouding tussen rederijkers en overheid en op de landjuwelen of rederijkerswedstrijden, en laat zich het best lezen als een historische leidraad langs de fenomenale bronnenpresentatie in het *Retoricaal memoriaal*. Daar worden de Hollandse rederijkers en hun kamers, individueel en gezamenlijk, in het schijnsel van het wetenschappelijke zoeklicht gezet, met al hun *grandeurs* en *misères*. Dat de filoloog af en toe een onhandige woordverklaring aantreft, is een kleinigheid. Het gordijn van het rederijkerstoneel is eindelijk weer opgetrokken; het perspectief van spannend verder onderzoek ligt nu open.

Arie Jan Getderblom

P. Dekker, *Godert van Bocholt. Enige heer, grootgrondbezitter en zoutzieder van de Zijpe. Een van de oudste en trouwste dienaren van prins Willem van Oranje* (Schoorl: Pirola, 1998, 471 blz., f89,50, ISBN 90 6455 2477).

De auteur van dit volumineuze boek is een grondig onderzoeker en minutieus beschrijver, zoals eerder al bleek uit zijn studies over de walvisvaart en over de maritieme geschiedenis van Nederland. Voor zijn werk ontving hij in 1994 de J. C. M. Wamsinckprijs van de Nederlandse vereniging voor zee geschiedenis.

Dit boek heeft Dekker kennelijk met veel liefde voor de Zijpe, zijn geboortestreek, geschreven, alsmede met een hartstocht voor de Nederlandse geschiedenis in het algemeen en voor zijn 'held' Godert van Bocholt in het bijzonder. Het moet de schrijver dan ook veel voldoening hebben geschonken dat zijn manuscript zo prachtig in druk is uitgegeven. Met steun van onder

andere het Anjerfonds en de gemeente Zijpe is een schitterend boek verschenen, op zwaar, glanzend papier en met talrijke illustraties van hoge kwaliteit.

Dekker heeft in dit boek gekozen voor wat hij noemt: een 'twee sporen-opzet'. Allereerst schetst hij het ontstaan van de polder de Zijpe (vanaf 1553) en de rol die de familie Van Bocholt daarbij speelde. Godert van Bocholt (1518-1577), een edelman uit Opper-Gelre, stak veel geld in de landaanwinning, waardoor hij er de grootste grondbezitter werd. Echter bij de Allerheiligenvloed in 1570 braken de dijken en overstroomde de Zijpe. In 1573 waren de dijken hersteld, doch in hetzelfde jaar werden deze doorgestoken in verband met de verdediging van de stad Alkmaar tegen de Spaanse belegeraars. In dit eerste deel besteedt de schrijver tevens aandacht aan de bezittingen van Godert van Bocholt in Wachtendonck en Grevenbroeck. Dekker schetst daarbij een boeiend en gedetailleerd beeld van de plaats die deze streken innamen in de stormachtige gebeurtenissen gedurende de oorlogen van Gelre tegen Bourgondië en Habsburg en vervolgens in die van de Tachtigjarige Oorlog.

De lezer krijgt in een interessant en helder relaas gepresenteerd hoe in die strijd familiebelangen, feodale verhoudingen en religieuze bindingen een conglomeraat van motieven vormden voor de politieke stellingname van de leidende figuren. Niet direct iets fonkelnieuws natuurlijk, maar door Dekker wel heel aardig van binnenuit beschreven.

Het 'tweede spoor' bestaat uit de schildering van de wederwaardigheden van Godert van Bocholt als krijgsheer en diplomaat in dienst van achtereenvolgens Karel V, Philips II en Willem van Oranje. Direct al valt op dat Godert van Bocholt zijn leven lang katholiek gebleven is, ook toen hij de kant van de Opstand koos. Zijn relatie tot Willem van Oranje dateerde al van voor de Opstand. Al in 1552 wierf hij troepen voor de negentienjarige Oranje voor de oorlog tegen Frankrijk en een jaar later waren Goderts militaire kwaliteiten ook bij de landvoogdes bekend en benoemde zij hem tot luitenant in de bende van ordonnantie van Oranje.

Voor al in het tweede gedeelte, met name waar de schrijver het voorspel tot en de eerste jaren van de Opstand behandelt, wreekt zich zijn instelling ten opzichte van de held van zijn biografie. De uit de Zijper polder afkomstige Dekker moet en zal Van Bocholt 'promoten' als de belangrijke figuur van zijn geboortestreek. Dat leidt tot een zo veelvuldig gebruik van het epitheton 'de latere heer van de Zijpe' voor Van Bocholt, dat het op de lachspieren gaat werken. Meer valt het te betreuren dat Dekker zo weinig oog heeft voor het loyaliteitsprobleem waarmee figuren als Godert van Bocholt geconfronteerd werden. De schrijver moet zich hier en daar middels allerlei gewaagde veronderstellingen in bochten wringen om van Godert een brave Oranjeklant te maken. Het boek had aan kwaliteit gewonnen, wanneer Dekker in zijn veronderstellingen over Goderts houding wat voorzichtiger en afstandelijker was geweest, wat minder apologetisch. Dan had hij wat meer begrip kunnen tonen voor de loyaliteitsconflicten waarmee de katholiek blijvende Gelderse edelman te kampen kreeg. In de turbulente tijd van het voorspel tot en het begin van de Opstand, met zijn sterk wisselende kansen, moet het voor Godert, met zijn belangen in het grensgebied van Gelre en zijn familiebanden en connecties in de Duitse landen en het Luikse, voorzichtig manoeuvreren geweest zijn.

Dekker verdient echter ook veel lof, vooral voor de wijze waarop hij de biografie van Godert van Bocholt plaatst in het historisch perspectief. Hij heeft daartoe zeer veel archiefwerk verricht en is er zodoende in geslaagd de interessante geschiedenis van een wat vergeten grensgebied — Wachtendonck — op boeiende wijze onder onze aandacht te brengen. Maar er is meer: Dekker geeft een goed en tot in bijzonderheden uitgewerkt beeld van de oorlogen tegen Frankrijk en de politieke en militaire geschiedenis van de Nederlanden in de zestiende eeuw. Hij doet c¹ op een degelijke, welhaast ouderwetse wijze. Daarmee biedt het boek veel meer dan het de titel belooft. En dat is winst. Daarvoor neemt de lezer de genoemde bezwaren en de b daartoe sterke uitvoerigheid voor lief.

Geraadpleegde literatuur heeft de auteur in de noten (maar liefst 547!) opgenomen. Het boek bevat een voorbeeldig persoonsregister.

Han C. Vrieling

J. Arndt, *Das heilige Römische Reich und die Niederlande 1566 bis 1648. Politisch-konfessionelle Verflechtung und Publizistik im Achtzigjährigen Krieg* (Dissertatie Münster 1994, Münsterische historische Forschungen XIII; Keulen, Weimar, Wenen: Böhlau Verlag, 1998, viii + 364 blz., DM 88,-, ISBN 2 412 00898 2).

Bestudering van de betrekkingen tussen het Duitse Rijk en de Nederlanden in de tijd van de Opstand en de Republiek is nooit erg populair geweest. Als een van de redenen daarvan is de schaduw aan te wijzen die de Tweede Wereldoorlog op het onderwerp heeft geworpen. Schöfers dissertatie *Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden* (1956) geeft immers vele voorbeelden van publicaties van Duitse en Nederlandse nationaal-socialistisch georiënteerde historici waarin het Rijk en de Nederlanden als min of meer innig verstrengeld golden. Zo is het onderwerp na 1945 'besmet' geraakt. Geen wonder dat Nederlandse geleerden zich nadien aanvankelijk vooral bogen over de vraag, wanneer er een einde was gekomen aan de formele, juridische band tussen de beide gebieden en niet over de betrekkingen zelf.

Met het boek van Johannes Arndt schijnt de vloek geweken en is de onschuld definitief weergekeerd. Een jongere, meer onbevangen generatie historici heeft ingezien dat hier een verwaarloosd onderwerp van onderzoek ligt dat zowel voor de geschiedenis van het Rijk als van de Nederlanden van belang is. Inmiddels hebben zowel Duitse als Nederlandse historici artikelen over allerlei aspecten ervan gepubliceerd. Arndt heeft nu het eerste samenvattende boek geschreven, dat bovendien op eigen gedetailleerde bronnenstudie is gebaseerd. Het behandelt drie grote thema's uit de politieke geschiedenis. Eerst wijdt de auteur een aantal hoofdstukken aan de juridische en politieke betrekkingen vanaf het begin van de zestiende eeuw tot 1648. Dan volgt een behandeling van de weerslag die de Nederlandse Opstand en de eerste halve eeuw van de Republiek hadden op het aangrenzende Duitse gebied de Westfaalse *Kreits*. Tenslotte worden de contacten tussen Duitse protestantse vorsten en steden enerzijds en de Nederlandse rebellen anderzijds belicht. Na dit alles volgt een beschouwing over een vierde thema: de Duitstalige publicistiek over de Nederlandse Opstand en de eerste decennia van de Republiek.

Arndts verhandelingen over de formele juridische betrekkingen gepaard aan de politieke ontwikkelingen zijn zeer uitvoerig, nuttig, maar niet verrassend. Een ieder zal hem kunnen bijvallen in zijn conclusie dat de geleidelijk lossere wordende band tussen de Nederlanden en het Duitse Rijk in het tijdvak tussen het Bourgondische Verdrag van 1548 en de Vrede van Westfalen precies een eeuw later één ding is, maar de wisselende politieke relatie tussen de opstandige Nederlanden en allerlei krachten in het Rijk een ander. Volker Press heeft al lang geleden opgemerkt dat historici de 'reichsferne' gebieden, gelegen aan de periferie van het Duitse Rijk (Bohemen, de Oostenrijkse erflanden, de Nederlanden) met andere ogen moeten bezien dan de kerngebieden, hoewel zij rechtens allen, zonder uitzondering, tot het Rijk gerekend konden worden. Arndt volgt deze opvatting wel, maar voegt daar in zijn algemene conclusie aan het eind van zijn boek nog iets aan toe. Volgens hem was de Nederlandse staatsvorming een rechtstreeks gevolg van 'das Scheitern der staatlichen Verdichtung des Reiches' (294) waardoor het gebied zich kon afsplitsen, net als het Zwitsers eedgenootschap had gedaan. Met andere woorden: de gebeurtenissen in het Rijk bepaalden tot op grote hoogte het staatsvormingsproces in de